

5. ไพร่ฟ้าข้าไท

ของ

บจร สุขพานิช

ในจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีคำอยู่ 2 คำ ที่จารึกไว้ใกล้เคียงกัน คือไพร่ฟ้าหน้าใส และไพร่ฟ้าข้าไท ความหมายของคำ 2 คำนี้แตกต่างกันมากมาย ถ้าไม่หยุดคิดพิจารณาและให้ความสำคัญขององค์ผู้ให้จารึกที่ปรารถนาจะให้จารึกของพระองค์มีความหมายรักกุม แน่นนอนกระจ่างแจ้ว พวกเราอาจจะมองเลยความสำคัญนี้ไปได้

ตำแหน่งที่คำ 2 คำนี้ ปรากฏอยู่ใกล้เคียงกัน คือ ในจารึกค้ำที่ 1 ตั้งแต่บรรทัดที่ 21 ตลอดไปจนถึงบรรทัดที่ 24 มีคำทั้งหมดในประโยคนั้นอยู่ถึง 25 คำ จึงเห็นได้ว่าเป็นประโยคที่ยาวมาก ไม่ว่าจะเป็นจารึกของหลักโคสสมัยใด และเพราะเหตุที่ว่าประโยคนั้นยาวมาก ความสำคัญที่องค์ผู้ให้จารึกปรารถนาจะบอกเล่าให้เราทั้งหลายทราบจึงอาจเล็ดลอดหลงหูหลงตาไปได้

จึงขออัญเชิญประโยคที่ว่านี้ มาลงไว้ให้ปรากฏ แล้วมาช่วยกันพิจารณาพิจารณาว่า องค์ผู้จารึกทรงปรารถนาจะให้เราเข้าใจสิ่งใดไว้

“... ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้า ลูกขุน ผู้ใดแล ล้มตายหายกว่า หย้าเรือน พ่อเชื้อ เสือคำมัน ช้างขลุกลุกเมื่อย เยี้ยเข้า ไพร่ฟ้าข้าไท บ้าหมากบ้าพลูพ่อเชื่อมันไว้ แก่ลูกมันสน...”

ในการพิจารณาคำแต่ละคำในจารึกหลักนี้ นับตั้งแต่ศาสตราจารย์ วิไลเยียม แบรมคดียี ได้ทำไว้แต่ ค.ศ. 1909 จนถึง ค.ศ. 1971 ใน วารสารของสยามสมาคมงานชั้นใหม่ ของ เอ.บี. กริสโวลด์ (A.B. Grisvold) ร่วมกับ ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ในวารสารนี้ประจำเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1971 นับได้ว่าเป็นเยี่ยมและจะคงยั่งยืนต่อไปอีกนาน จึงขอนำคำแปลทั้งประโยคของกริสโวลด์และ ณ นคร มาลงไว้เสียก่อนแล้วจึงพิจารณาคำแต่ละคำต่อภายหลัง

"When any commoner or man of rank dies, his estate—his elephants, wives, children, granaries, retainers, and groves of areca and betel—is left in its entirety to his son . . ."

จะมีพวกเราคนใดบ้างที่อ่านจารึกภาษาไทย แล้วมาอ่านคำแปลภาษาอังกฤษแล้ว จะเกิดความเข้าใจกระจ่างแจ่มยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าขอยอมรับว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้หนึ่งในจำนวนนี้ เพราะคำแปลภาษาอังกฤษของคริสโวลด์และ ณ นคร แบ่งแยกความสำคัญไว้ดีเหลือเกิน ไม่ปล่อยให้ถ้อยคำพัวพันกันจนความหมายสำคัญเลื่อนลอยไป ความหมายสำคัญก็คือ "เหย้าเรือน" ซึ่งผู้แปลแปลว่า "estate" คำค่อจากนั้นเป็นรายละเอียดคำว่า "estate" มีอะไรบ้าง แจกแจงไว้ถนัดดี แล้วจึงสรุปว่า รายละเอียดเหล่านั้นทั้งสิ้น "ไว้แก่ลูกมัน" "is left to his son" นี่เป็นการจารึกกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สิน (และหนี้สิน) ว่าตกทอดแก่ผู้รับมรดกในเมื่อเจ้าของวายชนม์

ที่นี่ มาพิจารณารายละเอียดของทรัพย์สินว่ามีอะไรบ้าง ช้าง ชลुक ลูกเมีย เยียเข้า ทรัพย์สิน 3 อย่างนี้ จะมีปัญหาที่คือ อย่างที่ 2 คือ ลูกเมียของผู้วายชนม์ขอลงไปก่อน รอไว้พิจารณาทรัพย์สินอื่น ๆ ว่าจะมีชนิดใดที่เอามารวมพิจารณาในปัญหา "ลูกเมีย" ของผู้วายชนม์ ทรัพย์สินต่อไป คือ โพรฟ้าข้าไท บ่าหมากบ่าพลุ สำหรับบ่าหมากบ่าพลุ ไม่น่ามีปัญหา จะมีปัญหาที่คือ "โพรฟ้าข้าไท" ว่าเป็นทรัพย์สินอะไรเหตุใด "ลูกเมีย" ของผู้วายชนม์ และ "โพรฟ้าข้าไท" ของผู้วายชนม์ จารึกรามคำแหงท่านจัดไว้เป็นทรัพย์สินซึ่งตกทอดแก่ทายาทเมื่อเจ้าของทรัพย์สินวายชนม์ลง

ในการตอบคำถามนี้ จำต้องอ้างคำปรมาจารย์ในการอ่านคำจารึก คือศาสตราจารย์ ยอร์ช เซคส์ ผู้แสดงความเห็นไว้แก่ พ.ศ. 2461 คือ 53 ปีมาแล้ว ในหนังสือ วารสารสยามสมาคม เล่มที่ 12 การแสดงความเห็นของท่านผู้นี้ เพราะแสดงไว้เป็นภาษาฝรั่งเศสและเป็นหนังสือที่หายาก¹ จึงอาจรอกพันความสังเกตของคนส่วนมาก แต่ไม่สามารถรอกพันความสังเกตของคริสโวลด์และ ณ นคร

คริสโวลด์และ ณ นคร กล่าวถึงความสำคัญก่อนนี้ว่า² "As Coedes says, if we knew more about the social organization of the Tai of Sukhodaya, we

¹ JSS, เล่มที่ 12 หน้า 5, 6.

² JSS, เล่มที่ 59 ภาค 2 (กรกฎาคม พ.ศ. 2514) หน้า 207 เจริญจรด 32.

should doubtless be able to make a clear distinction between ไพร่ฟ้าข้าไท and ไพร่ฟ้าหน้าใส” แล้วคริสโตลด์และ ณ นคร แสดงความเห็นเพิ่มเติมไว้ว่า “We may add that the present passage suggests that the condition of the ไพร่ฟ้าข้าไท was inferior to that of the ไพร่ฟ้าหน้าใส since the former seems to figure among the dependents that the latter can bequeath to his son.”

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ถ้อยคำของทั้งเซเคส คริสโตลด์ และ ณ นคร มีความสำคัญเหลือหลาย จึงขอนำมาเสนอต่อท่านผู้สนใจอีกครั้งหนึ่งให้ได้ร่วมกันพิจารณาระบบสังคม (social organization) ของไทยสมัยสุโขทัย

ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส แสดงความเห็นนี้ของท่านไว้ใน ค.ศ. 1918 ปีแรกที่ท่านเข้ามาประจำทำงานในบ้านเมืองของเรา ก็เป็นการสมควรแล้วที่นักปราชญ์เยี่ยงท่านจะต่อมท้วง ไม่กล้ากล่าวอะไรชักแย้งพระมติของเจ้านายที่เป็นใหญ่ เป็นประธาน ในหอพระสมุทวชิรญาณ แต่ข้าพเจ้าสงสัยที่คริสโตลด์ผู้เข้ามาค้นคว้าเขียนเรื่องราวของสุโขทัยในต่าง ๆ นับแต่ พ.ศ. 2488 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็กว่า 25 ปี และศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร ผู้สร้างผลงานในเมืองไทยหลายสิบปีก็มีได้กล่าวอะไรมากในวิชาการด้านระบบสังคมของไทยสมัยสุโขทัย นอกจากว่า ไพร่ฟ้าข้าไทเป็น dependents ผู้พึ่งพาอาศัยของไพร่ฟ้าหน้าใส

ในจารึกหลักแรกคำแหง มีคำไพร่ฟ้าใช้อยู่ 3 คำ คือ ไพร่ฟ้าหน้าใส ไพร่ฟ้าข้าไท และ ไพร่ฟ้าหน้าปก ทั้ง 3 คำนี้อยู่ในถันที่ 1 ของจารึก คำหลังสุดคือ ไพร่ฟ้าหน้าปก หมายถึงราษฎรที่มีคดี จะเป็นโจทก์หรือจำเลยก็สุดแล้วแต่ แต่หน้าตาไม่เสวย จิตใจไม่เบิกบาน ส่วนไพร่ฟ้าหน้าใสนั้นเป็นราษฎรธรรมดาสามัญ เราอาจจะตีความหมายว่า เพราะไม่มีคดี ไม่มีทุกข์ หน้าตาจึงสดใส ยิ้มแย้ม ก็ไม่ผิด แต่ก็ไม่มีความหมายพิเศษไปจากการเป็นราษฎรธรรมดาสามัญ แต่คำว่า ไพร่ฟ้าข้าไท มีความหมายพิเศษ ที่แสดงให้เห็นสภาพของสังคมในสมัยนั้นว่า อยู่ในสภาพอย่างไร และความหมายพิเศษนี้ ท่านจะทราบชัดจากประโยคจารึกที่ยกขึ้นมาเสนอในบทความนี้ในหน้าหนึ่ง

เมื่อมีการแปลคำไพร่ฟ้าหน้าใสว่า commoner คือ ราษฎรสามัญประชาชนคนธรรมดา และคำ ไพร่ฟ้าข้าไท ว่า retainer ผู้ติดสอยห้อยตาม ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า การ

แปลคำ โพรฟ้าซ่าไท ว่า retainer ยังอ่อนความหมายไป เพราะ retainer ผู้ติดสอยห้อยตามมีมากมาย นับแต่ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง บ้า น้ำ อา ตลอดจน ลูก หลาน เหลน ก็เป็นผู้ติดสอยห้อยตามทั้งนั้น และถ้าจะจับบรรดาผู้ติดสอยห้อยตามเหล่านี้เข้าในประเภททรัพย์สินก็น่าจะกล่าวได้ว่า เป็นทั้งทรัพย์สินและหนี้สิน (คือภาระที่ต้องอุปถัมภ์เลี้ยงดู)

ในการสมมนาที่เมืองสุโขทัย เมื่อพ.ศ. 2503 กรมศิลปากรเป็นผู้จัดนั้น ข้าพเจ้าได้เสนอความเห็นในที่ประชุมนักวิชาการครั้งนั้นว่า ไทยสมัยสุโขทัยนั้นมีทาสอยู่ในระบบสังคม หลักฐานที่ข้าพเจ้าอ้างสนับสนุนความเห็นดังกล่าว คือ คำในจารึกหลักที่ 2 ของสุโขทัยตอนเจ้าศรีศรีท้าวจะออกบวช จึงแจกจ่ายทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดให้แก่ผู้อื่น รวมทั้งปลดปล่อย คน ตลอดจนสัตว์ 2 เท้า 4 เท้า ให้เป็นอิสระ (จารึกสุโขทัย หลัก 2 ถิ่นที่ 2 บรรทัดที่ 16) มาตรการนี้ ข้าพเจ้าขอเสนอคำในจารึกหลักรามคำแหงมาสนับสนุนความเห็นครั้งนั้นอีกว่า ในระบบสังคมของไทยสมัยสุโขทัย มี ทาส จัดเข้าในประเภททรัพย์สินของผู้ตาย คำว่า ทาส เป็นศัพท์ที่เกิดขึ้นในสมัยต่อมา คือ สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ในสมัยสุโขทัยใช้คำ โพรฟ้าซ่าไท แทน เพราะคำว่า ทาส ยังไม่มีใช้ โดยที่คำทั้งสองนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน

ในสังคมสุโขทัยนั้น เมื่อราษฎรวายชนม์ ทรัพย์สินสมบัติรวมทั้งหนี้สินทั้งหลายทั้งปวง อีกทั้งผู้พึ่งพาอาศัย คือ ลูก เมีย ญาติพี่น้อง ของผู้วายชนม์ ตลอดจนข้าทาส บ่าวไพร่ทั้งสิ้น ตกทอดอยู่ในความรับผิดชอบของทายาท ทรัพย์สินสมบัติเหล่านี้รวมหนี้สินของผู้วายชนม์เข้าไว้ด้วย เป็นหน้าที่ของทายาทจะต้องดูแล รักษา เลี้ยงดู และใช้สอย ชำระ (หนี้) ต่อไป

โพรฟ้าซ่าไทหรือทาส เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในระบบเศรษฐกิจอิสระเมื่อมีทรัพย์สินส่วนบุคคลในสังคมใด ก็ย่อมมีหนี้สินส่วนบุคคลในสังคมนั้น และเมื่อระบบสังคมยอมรับ คน เป็นทรัพย์สินชนิดหนึ่ง จะซื้อ ขาย จำนำ จำจองในประเภทใดที่ตกลงกันก็ย่อมทำได้ สังคมสุโขทัยจึงมี ทาสหนี้สิน คู่กับ ทาสเชลย และทาสสองประเภทนี้มีครบบริบูรณ์ในสังคมไทยครั้งนั้น

สังคมสุโขทัยไม่ใช่สังคมที่แตกต่างจากสังคมอยุธยามากนัก ทาสนั้นมีอยู่แต่เมื่อคำๆ นี้ยังไม่มีใช้ในครั้งกระนั้น เราจึงไปคิดเอาว่า สังคมสุโขทัยไม่มีทาสแต่ตามถ้อยคำที่ปรากฏ

ในจารึกหลักธรรมคำแหง สังคมสุขุโขทัยมีทาสอยู่แล้ว และทาสนั้นยังเป็นทรัพย์สินที่จะตกทอดแก่ทายาทในเมื่อเจ้าของทรัพย์สินวายชนม์ คำว่า ทาส ในสมัยสุขุโขทัย ใช้ว่า “ไพร่ฟ้าข้าไท”

เมื่อกำว่า “ลูกเมีย” ของผู้วายชนม์ กริสโวลด์ และ ณ นคร แปลว่า ‘wives, children’ แสดงให้เห็นว่า ชายในสมัยสุขุโขทัยมีเมียหลายคน และมีลูกหลายแม่ มากจนด้วยกัน ผู้คนเหล่านี้เป็นผู้พึ่งพาอาศัย dependents ของผู้วายชนม์ซึ่งทายาทมีหน้าที่จะต้องรับผิดชอบให้อยู่อาศัย เป็นระบบ extended family นับแต่ครั้งนั้นแล้ว และเมื่อมาถึงสมัยอยุธยา หัวหน้ครอบครัว ซึ่งเรียกว่า “พ่อบ้าน” คนพึ่งพาอาศัยรวมทั้งข้าทาสไพร่ ไร่ รวมเรียกว่า “บริวาร” ย่อมขึ้นอยู่กับความดูแลอารักขาของพ่อบ้านทั้งสิ้น พ่อบ้านหลายพ่อบ้านในระบบสังคมของอยุธยา ย่อมเลือก “เจ้าขุนมูลนาย” ใต้โดยอิสระเสรี เพื่อให้ความคุ้มครองและดูแลรักษาผลประโยชน์ทางกฎหมาย เมื่อไม่สมัครอยู่กับ “เจ้าขุนมูลนาย” คนนี้ ก็ย่อมขอเปลี่ยนย้ายไปสังกัดใน “เจ้าขุนมูลนาย” คนอื่นได้ แต่จะเป็นคนเดือน ไม่สังกัดเจ้าขุนมูลนายไม่ได้ ถ้ายังปรารถนาให้กฎหมายบ้านเมืองรักษาผลประโยชน์ให้ เพราะฉะนั้นสิทธิในชีวิตและทรัพย์สินของตนและบริวารจึงขึ้นอยู่กับเจ้าสังกัด ซึ่งเป็น “เจ้าขุนมูลนาย”

“ไพร่ฟ้าข้าไท” ในสังคมสุขุโขทัย ก็คือ ทาส ในสังคมอยุธยาและรัตนโกสินทร์ ระบบของสังคมเป็นเช่นนี้ตลอดมากกว่า 600 ปี มาสิ้นสุดเขาในสมัยเลิกทาส นับแต่ พ.ศ. 2431 ส่วนพ่อแม่ของทาสนั้นเมื่อลูกทาสมีอิสระเป็นไทไปแล้ว ถ้ามิได้มาไถ่ถอนพ่อแม่ของตน ในที่สุดพ่อแม่ก็จะล้มหายตายจากไปเอง “ไพร่ฟ้าข้าไท” หรือ ทาส จึงสูญสิ้นไปจากแผ่นดินไทยเขาในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทความสั้น ๆ นี้ ข้าพเจ้าขอเสนอมาในวงวิชาการของเรา ถ้าจะถือว่าเป็นการเล่นตะกร้อทางวิชาการ เมื่อผู้เริ่ม คือ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเกส เริ่มส่งลูกลอยโค้งขึ้น กริสโวลด์ และ ณ นคร ก็รับและส่งลูกเป็นมือ 2 ข้าพเจ้าขอรับและส่งลูกเป็นมือ 3 และข้าพเจ้าหวังว่าจะมีมือ 4 มือ 5 รับส่งกันต่อไป วิชาการใดเมื่อมีผู้แสดงความเห็นไว้ในที่เบ็ดเตล็ด ก็ย่อมอยู่ในวิสัยของใครก็ได้ จะแสดงความเห็นด้วยหรือคัดค้านหักท้วง และถ้าความเห็นนั้นมีแรงกดดันพิจารณาและรักษาจรรยาบรรณของนักศึกษาไว้บริบูรณ์ วิชาการนั้นก็แตกข้อ กิ่งใบ เจริญงอกงามสืบต่อไป ระบบสังคมไทยสมัยสุขุโขทัย เราเพิ่งมาพิจารณาพิจารณาเขาเมื่อ พ.ศ. 2467 คือเมื่อมีการตีพิมพ์ศิลาจารึกสมัยสุขุโขทัยให้ปรากฏแพร่หลาย

เรื่องราวของฐานันดรไพร่¹ ของไทยเราจึงนับได้ว่า ได้ก้าวหน้าไปอีกก้าวหนึ่ง จารึก
รวมคำแหงและจารึกเจ้าศรีศรทธาจึงนับได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งในกฎหมายตราสามดวงของ
ชาติไทยเรา

จะมีนักภาษาศาสตร์คนใดบ้างไหม ที่จะพิจารณาคำ “ข้าไท” ที่ข้าพเจ้าเสนอ
คำแปลว่า ‘slaves’ ประกอบกับข้อเสนอของ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเคส ที่ว่า ‘tai’² ใน
ภาษาเขมรโบราณแปลว่า “ทาส” คำ “ข้าไท” ที่มีความหมายคล้ายกับคำว่า “ทาส” นี้ มี
ปรากฏในคำกลอนของสุนทรภู่ ดังที่ทราบกันแพร่หลายว่า “อันข้าไทได้พึ่ง เขาจึงรัก....”
จะเป็นเพราะเหตุนี้ใช่หรือไม่ ที่ทำให้บรรพบุรุษของเราแต่ ร. 4 เปลี่ยน “ไท” เป็น “ไทย”
โดยเติม “ย” เข้ามา แท้จริงใน ร. 3 เมื่อรัฐบาลครั้งนั้นเสนอตัวอย่างเงินเหรียญบาทที่จะ
ประกาศใช้เป็นเงินตราแล้วยกเลิกไป ตัวอย่างเงินเหรียญคงว่า ยังปรากฏอยู่ โดยมีคำ
“เมืองไท”³ อยู่คำหนึ่ง คำว่า “ไทย” ดังที่เราใช้กันในปัจจุบัน จึงนับได้ว่าเราเริ่มใช้มาแต่
รัชกาลที่ 4

หมายเหตุท้ายเรื่อง ก่อนที่ข้าพเจ้าจะได้ส่งบทความเรื่อง “ไพร่ฟ้าข้าไท” มาลงตี
พิมพ์ในนิตยสารเล่มนี้ ข้าพเจ้าโชคดีที่พอมีเวลาสอบทานคำแปลของศาสตราจารย์ เซเคส ใน
ภาคฝรั่งเศสของประชุมศิลลาจารึกสยาม จึงได้พบว่า ศาสตราจารย์ เซเคส ท่านแปลคำ
“ไพร่ฟ้าข้าไท” ว่า esclaves คือ ทาส อย่างซัดแจ้ง ไว้ในหนังสือประชุมจารึกสยาม ภาคที่
1 ตีพิมพ์ พ.ศ. 2467 (ค.ศ. 1924) ในภาคภาษาฝรั่งเศสหน้า 45 คริสโตลต์ ณ นคร รวม
ทั้งข้าพเจ้าเอง (เมื่อเขียนบทความเรื่องนี้จบ) ก็ไม่ทราบว่า เซเคส แปลคำ “ไพร่ฟ้าข้าไท”
ว่า ทาส คริสโตลต์ และ ณ นคร ได้อ้าง JSS เล่มที่ 12 หน้า 5 และ 6 (JSS เล่มที่ 12 ตี
พิมพ์ใน พ.ศ. 2461 หรือ ค.ศ. 1918 อันเป็นปีแรกที่เซเคสเข้ามาประจำทำงานในกรุงเทพฯ)
ในครั้งนั้นเซเคสยังไม่กล้าใช้คำแปลให้กระจ่างแจ่ม คงใช้คำแปลว่า retainers (ผู้ติดสอย
ห้อยตาม) แต่ต่อมาอีก 6 ปี คือใน พ.ศ. 2467 (ค.ศ. 1924) ท่านจึงแปลคำ “ไพร่ฟ้าข้าไท”
ว่า ทาส

1 ขจร สุขพานิช, ฐานันดรไพร่. ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2510.

2 มีปรากฏในเชิงอรอดมากมายนานหลายแห่ง อยู่ในชุดประชุมศิลลาจารึกกับพู่ชา 8 เล่มของท่านผู้นี้.

3 ภาพเงินเหรียญที่ปรากฏคำ “เมืองไท” คงว่า อยู่ในหน้าปกตอนท้ายหนังสือ ของเฉลิม ธงบุญเกิด เรื่อง
กระษัตริย์ไทย. พระนคร. พ.ศ. 2509.

ส่วนศาสตราจารย์ เบรคลีย์ ผู้แปลจารึกรามคำแหงไว้ให้ปรากฏในวารสารสยาม
สมาคม ใน พ.ศ. 2452 หรือ ค.ศ. 1909 คือก่อนศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส 15 ปี ท่าน
แปลคำ “ไพร่ฟ้าข้าไท” ไว้ว่า People of the Realm หรือ ข้าแผ่นดิน (JSS พ.ศ. 2452
หน้า 49) เป็นอันว่าศาสตราจารย์ เซเดส เป็นคนแรกที่แปล “ไพร่ฟ้าข้าไท” ว่า “ทาส”

(นิตยสารศิลปากร ปีที่ 15 เล่ม 3 กันยายน พ.ศ. 2514)